

Rond de Bredase Vrijheidsboom in 1793

door

Mr A. R. M. MOMMERS

Op 28 Februari 1793 was de Grote Markt te Breda getuige van de oprichting van de eerste Vrijheidsboom op het grondgebied van ons Vaderland, een tafereel, dat men, zowel in het 25ste en 26ste Vervolg op de Vaderlandse Historie van Wagenaar, als in een afzonderlijke brochure, eveneens na 1795 in druk verschenen, tot in de kleinste bijzonderheden vindt weergegeven. De aandachtige lezer wordt echter getroffen door de vaagheid, waarmede de personen, die bij dit feest — dat tengevolge van de snelvolgende ommekeer in de krijgskansen bijna een drama werd — een rol hebben gespeeld, worden aangeduid. Namen worden bijna niet genoemd. De reden ligt voor de hand: zolang niet met zekerheid vaststond, dat de patriotten blijvend de boventoon zouden voeren, was het voor een patriot gevaarlijk zelf openlijk in geschrifte voor zijn gevoelens uit te komen, alsook de namen van medepatriotten te openbaren. Het jaar 1787, toen voor vele patriotten slechts de vlucht naar het buitenland overbleef om buiten het bereik van de strafrechter te blijven, was voor de in het vaderland achtergebleven patriotten een uitstekende les geweest. De speurtochten door de Advocaat Fiscaal bij de Raad van Brabant ondernomen naar „de misdaad van hoogverraad tegen de souvereiniteit van den lande of verstandhouding en correspondentie met de vijand”, waarvan de papieren erfenis bewaard bleef, stellen mij in staat enige der in duisternis gehulde figuranten voor het voetlicht te halen.

Zodra op 27 Februari het Hollandse garnizoen ingevolge de capitulatie „met volle krijgseer” was uitgetrokken, was het eerste

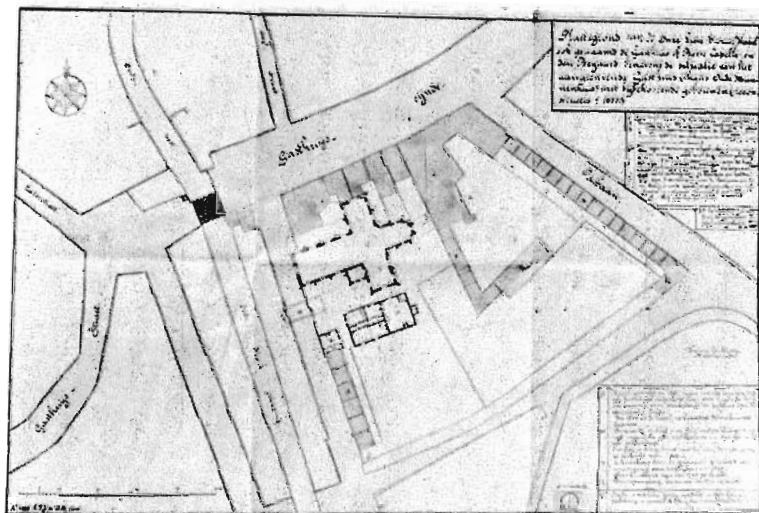
werk van de binnentrekkende Fransen om, met hulp van enige burgers op de Markt een vrijheidsboom op te richten. Om deze boom voerde men rondedansen uit. Eerst laat in de namiddag kwam Generaal Dumouriez te Breda aan. Hij was onder meer vergezeld van de tot zijn Staf behorende generaals d'Arçon en Tilly en van het Comité Révolutionnair Batave. Dumouriez nam zijn intrek in het huis van de gewezen Commandant Graaf van Bijland. De dag was reeds te ver verstreken om nog officiële ontvangsten te houden en vreugdefeesten over de bevrijding van de stad te organiseren. Daarvoor werd de 28ste Februari bestemd. 's Morgens was Dumouriez met het verkeerde been uit bed gestapt. Was het ergernis over het oponthoud, dat de, in strijd met de afspraak aangetroffen, inundatie rond de stad hem bezorgde, gelijk Dumouriez aan de bij hem ontboden Stadsregering openlijk verweet, of wellicht over het oponthoud, dat het aanvullen van de op 23 en 24 Februari, eveneens in strijd met de afspraak, tijdens de bombardementen vershoten grote hoeveelheden munitie, zou vergen, wat Dumouriez wijselijk voor de buitenwacht verzwegen? Was Dumouriez mogelijk wrevelig over de jongste berichten van de fronten of ontstemd over de gevangenneming van de Franse Colonel Micoud te 's Gravenhage en de smadelijke verjaging van de Franse Comedianten aldaar? Wie zal het zeggen? Vast staat: 1°. dat de Stadsregering onverdiende verwijten van hem te horen kreeg; 2°. dat die morgen een drietal schepenen als gijzelaars gevankelijk naar het Kasteel van Antwerpen werd weggevoerd; 3°. dat dezelfde dag een brief naar Raadpensionaris Laurens Pieter van de Spiegel werd gezonden, behelzende dat in iedere volgende stad, welke zou capituleren, gijzelaars zouden worden genomen totdat Colonel Micoud in vrijheid zou zijn gesteld; 4°. dat de Vrijheidsboom welke de vorige dag op de Markt was opgericht door Dumouriez „als zijnde een dode staak” werd afgekeurd en 5°. dat de Stadsregering 's middags om 2 uur bevel kreeg te zorgen, dat de afgekeurde Vrijheidsboom binnen anderhalf uur door „een levende boom” zou zijn vervangen. Uit het verhoor van Nicolaas Caspar van Huls, oud 54 jaar, burgemeester te Breda, blijkt dat de korte tijd niet toeliet een boom uit de mastbossen van Liesbosch of

Ginneken te halen, zodat het werkvolk werd uitgezonden om de stadstuinen naar een geschikte boom af te zoeken. Eindelijk werd er een ontdekt in de tuin van Van Loo achter het Valkenberg, welke terstond werd uitgegraven. Inmiddels was het kwart voor vier geworden. Toen de boom op dit tijdstip nog niet aanwezig bleek te zijn, maakten de Fransen groot misbaar, zodat Van Huls besloot het werkvolk tot op het Kasteelplein tegemoet te gaan, om hen tot grotere spoed aan te zetten. Toen de boom eindelijk tot de markt was aangesleept, werd hij door de Fransen met een Jacobijnenmuts gekroond en met rood, wit en blauwe linten getooid. Met geweld en klinkslagen werd Van Huls, volgens zijn verklaring, gedwongen bij het optuigen een handje te helpen. Hierna verscheen Dumouriez met groot gevolg op de pui van het Stadhuis, die persoonlijk aanwijzingen gaf waar en hoe hij de boom wenste opgericht te zien. Toen de boom was ingegraven, werd door een der leden van het Comité Batave, Mr. Bernardus Blok, een toespraak gehouden, waarin de Stadhouder als een tyran werd betiteld en Dumouriez als de Redder der Vrijheid begroet, voor wien de burgers uit dankbaarheid hun huizen dienden te illumineren. Hierop volgde vreugdegeroep, waarna Dumouriez de Marseillaise aanhief, welk lied door de omstaanders werd meegezongen. Vervolgens werd door een driedubbele cirkel van burgers hand aan hand met de Franse soldaten om de boom gedanst, terwijl de Stadsregering, zoals van Huls zich uitdrukt, „uit wellevendheid” Dumouriez op het Stadhuis heeft binnengenoemd, waar hij enige ogenblikken in een der vertrekken heeft vertoefd. Naar namen van zangers en dansers gevraagd, weet Van Huls er door zijn „bijziendheid” slechts 3 te noemen n.l. de heren Delcourt en Janssen, die achter hem op de pui van het Stadhuis mee de Marseillaise opdeunden, terwijl hij slechts van horen zeggen weet, dat de heer Persijn om de boom gedanst zou hebben, die vervolgens door het volk op de schouders zou zijn genomen en naar Dumouriez gedragen, die hem omhelsd zou hebben. Laat ons dit drietal eens even nader bezien: 1. François Isaak Delcourt was oud-luitenant van de Hollandse gardes te voet, in 1782 aangesteld tot Luitenant Kolonel bij de armee van de Staat, en in 1787 als zo-

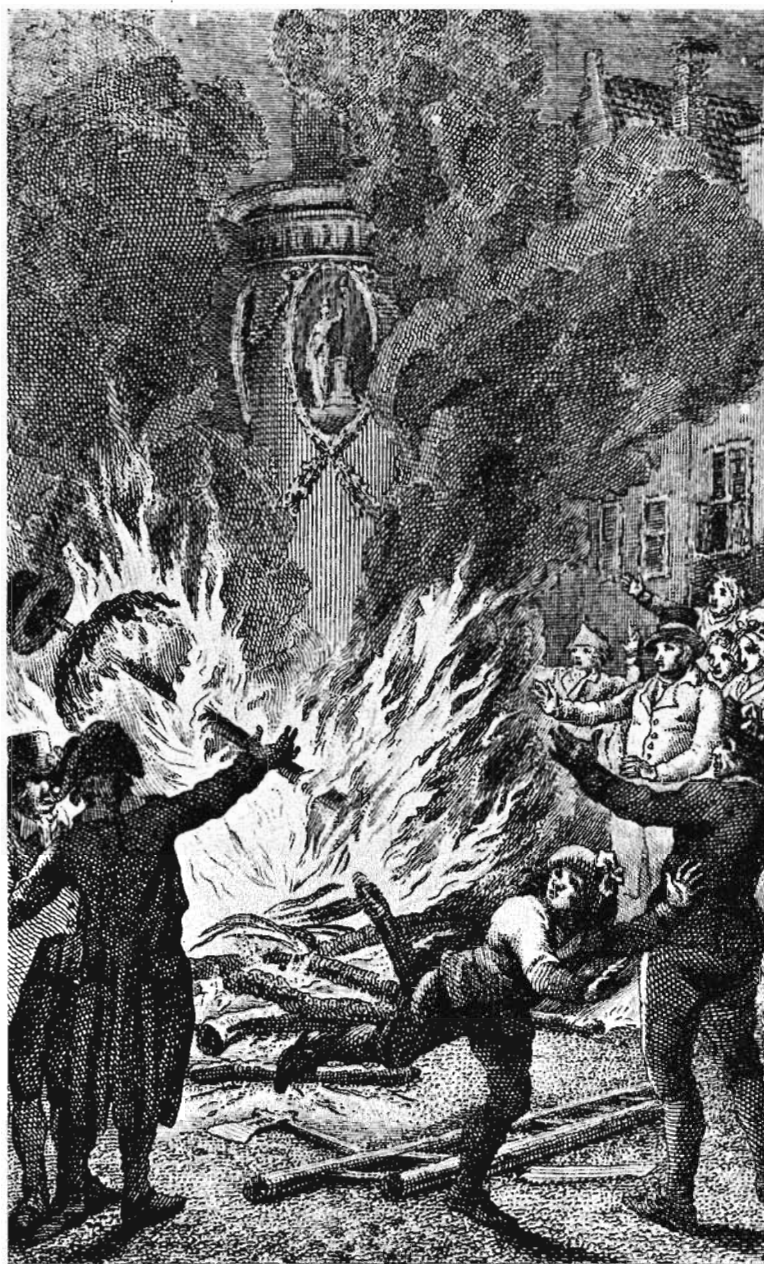
danig dienstdoende in het Regiment van Kolonel Sternbach. In December 1792 bewoonde hij het Kasteel de Ypelaar te Ginneken, waar hij toen reeds een Vrijheidsboom in de Nationale Kleuren liet vervaardigen, welke opgericht werd zodra Dumouriez er zijn hoofdkwartier betrok. Hij had aan generaal d'Arçon, met de belegering van Breda en Geertruidenberg belast, delen XII en XVII van de Tegenwoordige Staat van alle Volken uitgeleend, waarin plattegronden van die steden voorkomen. Hij overleed op de Ypelaar 3 Juli 1795. 2. Ignatius Janssen, R.K. gedoopt te Doornik in 1740, huwde in 1791 met een Gereformeerde weduwe. Hij was van 10 Juli 1780 tot de ommekeer van 1787 luitenant ter zee bij de Admiraliteit op de Maze en woonde sinds 1792 te Ginneken. Hij heeft in Maart 1793 voor Dumouriez 23 vaartuigen met bijbehorende bemanning in de Roovaart geregistreerd, om aan de Moerdijk de overtocht naar Holland voor te bereiden en tevens twee vaartuigen doen lichten, welke voor de mond van de Roovaart door de Hollanders tot zinken waren gebracht om de uitvaart te beletten. Na de terugtocht van Dumouriez werd hij 17 Juni 1793 op de Voorpoort in Den Haag ingesloten, beschuldigd van hulpverlening aan de vijand en eerst 11 Juli 1794 voorlopig uit zijn detentie ontslagen. 3. Willem Pieter van Persijn werd in 1715 te 's-Gravenhage in de Hervormde Kloosterkerk gedoopt en was dus in 1793 77 jaar oud. Reeds in 1767 was hij te Breda president-schepen geweest en was thans nog als ontvanger van de landsbelastingen in functie, n.l. de verpondingen of grondbelasting, en de convoyen en licenten, in- en uitgaande rechten geheven bij 't overschrijden der tolgrenzen, welke tussen de gewesten en het generaliteitsland Brabant bestonden. Van Persijn stierf in 1799 te Amsterdam.

Gaan we thans de kring mannen na om Dumouriez geschaard:

Het Comité Révolutionnaire Batave bestond uit: 1. Mr. Jean van Hooff, 2. Mr. Johannes Conradus de Kock, 3. Constantinus Wilhelmus Pröbsting, 4. Mr. Bernardus Blok, 5. Ds. Gerrit Jacob Georg Bacot en 6. Philippus Carolus Haagen als secretaris. 1. Van Hooff, katholiek gedoopt te Eindhoven in 1755, doch niet practiserend tengevolge van zijn studie te Nancy en zijn hernieuwd verblijf in

Plattegrond van de voormalige Engelse kerk te Breda met omgeving,
naar een tekening van E. P. J. de Wolf, 1938.
(zie het artikel van A. Hallema op bladz. 70-100)

Verbranden van de vrijheids-boom te Breda

Frankrijk sinds 1787, is vooral bekend door de proclamaties welke hij sinds October 1792 met De Kock en Hendrik Schilge tot het Volk van Nederland richtte, waarin men werd uitgenodigd „het stadhouderlijk juk in ons Vaderland te verbreken”. Later zou Van Hooff als lid van de Hoge Colleges van Staat en Minister van Justitie en Politie het Land nog grote diensten bewijzen. Hij stierf ongehuwd te Utrecht in 1816; 2. De Kock werd in 1751 in de Hervormde Kerk te Heusden gedoopt en was als advocaat in Heusden gevestigd, waar hij in Juni 1785 als no. 1 de Patriottische Acte van Verbintenis ondertekende. In 1787 was hij te Heusden ontvanger der convoyen en licenten. Naar Frankrijk gevlucht, werd hij deelgenoot in een bankierszaak. 24 Maart 1794 werd hij te Parijs op last van Robespierre ge Guillotineerd; 3. Pröbsting werd in 1736 te Heusden geboren als 10e kind van de Hervormde Predikant aldaar; in Juni 1785 was hij medeondertekenaar van de Acte van Verbintenis. Van 1795 tot zijn overlijden in 1799 was hij ontvanger der convoyen en licenten te Lommel; 4. Blok was tot 1787 Secretaris van Gecommitteerde Raden in het Noorderkwartier van Holland te Hoorn, alsmede Commies van Finantien van Holland. 25 October 1787 bevond hij zich te Brussel, waarheen hij gevlucht was omdat hij met Dirk Costerus, burgemeester van Woerden, en 15 anderen aansprakelijk werd gesteld voor het aanhouden van Prinses Wilhelmina; 5. Ds. Bacot was vóór 1787 Hervormd Predikant te Eenrum; 6. Haagen werd 13 April 1795 tot Secretaris van de Burgerraad te 's-Gravenhage benoemd, waar hij in 1804, 57 jaar oud, overleed. Als bode bij het Comité Révolutionair trad op Pieter Forgerstet. Het Comité Batave zag zich de eerstvolgende dagen voor de moeilijke taak gesteld de regering om te zetten en wel door verkiezingen te doen plaats hebben bij volkskeuze. Als resultaat hiervan werden op 6 Maart 20 leden benoemd, waarvan 5 tevoren lid van de oude stadsregering waren geweest, n.l. Caspar Fredrik Schulz Pesser, 37 jaar, Nicolaas Caspar van Huls 54 jaar, Rudolph Antonie Baron de Salis 31 jaar, Jan Carel van Naerssen 27 jaar en Arnoldus de Raeff 40 jaar. Van de nieuw gekozenen waren 2 evenals de tevoren genoemden Hervormd n.l. de boven reeds vermelde

Willem Pieter van Persijn 77 jaar, en Willem Oukoop 59 jaar. Alle overige nieuw benoemden, ten getale van 13 waren Katholiek n.l. Johannes Jacobus Havermans 54 jaar, Johannes Petrus van der Borght 61 jaar, Johannes Cornelis Timmermans 59 jaar, Mr. Cornelius Floren 38 jaar, Dr. Arnoldus van der Pluym 50 jaar, Gijsbertus Bernardus Buysen 45 jaar, Hendricus Nissen 54 jaar, Pieter van Gils 49 jaar, Mr. Caspar Jamez 51 jaar, Dr. Josephus Cornelius Buysen 29 jaar, Theodorus Joannes van Son 37 jaar, Cornelius Florentius Kerstens 50 jaar en Dr. Jacobus Kerstens 43 jaar. 9 Maart werd Floren vervangen door de 28 jarige oud-schepen Theodorus Knibbe.

Na de tweede capitulatie van Breda werden de zes oude regeerders aanvankelijk in arrest gesteld, beschuldigd van landverraad, doch later „in zeer gracieuse termen geprezen voor hun ijver om het bestuur van politie en justitie niet over te laten aan een mindere classe van ingezetenen” en in hun functie hersteld. De patriottisch gezinde Drossaard Benjamin Baron van der Borch, oud 51 jaar, wien niet ten onrechte was ten laste gelegd „begunstiging van de capitulatie aan Dumouriez en het belemmeren van het in staat van verdediging brengen der stad” bleef door persoonlijke voorspraak van de Stadhouders buiten schot. Bij de tweede omzetting van het Stadsbestuur in 1795 werd hun mandaat bij volkskeuze echter niet vernieuwd. Van de bovengenoemde Katholieke leden werden Havermans, Timmermans, Van der Pluym, G. B. Buysen, Nissen, Van Gils, Van Son en C. F. Kerstens in 1795 andermaal uitverkoren.

Behalve het Comité Batave stonden om Dumouriez geschaard: de luit. Colonel Mr. Herman Willem Daendels, Hervormd gedoopt te Hattem in 1762 en in 1788 door het Hof van Gelderland als schuldig aan oproer uit dat gewest verbannen, de latere Gouverneur Generaal van Ned. Indië, die thans het bevel voerde over het vierde Bataillon Infanterie van het 2450 man sterke Legion Batave, alsmede de overige bevelvoerende officieren. Achter Dumouriez stond diens aide-de-camp Johan Elias Rom, Hervormd gedoopt te Gorinchem in 1766, jongere broer van de hoofdgaarder van 's Lands beschreven middelen te Heusden Herremanus Rom. Johan Elias viel

na de overhaaste terugtocht van Dumouriez in Staatse handen en werd geruimen tijd in arrest gehouden. In 1846 stierf hij als gepensionneerd Kolonel te Gorinchem.

Rond de Vrijheidsboom zelve zullen ongetwijfeld naast Van Persijn de volgende personen in de kring niet hebben ontbroken: 1. Gerardus Chrystie notaris en deurwaarder te Breda, zoon van de koster van de Waalse Kerk aldaar, oud 50 jaar, die later zou beschuldigd worden van de verwarring misbruik te hebben gemaakt om als rentmeester van de armengoederen, de liefdegaven en andere inkomsten „op in het oog lopende wijze met zijn talrijke en opzichtige familie te hebben verteerd en vervreemd”. Hij stierf te Breda in 1811; 2. Mr. Cornelis Jan Wouter van Nahuys, oud 62 jaar, heer van Burgst, beoefenaar van wis- en natuurkunde, die voor de komst van Dumouriez meermalen naar Antwerpen was gereisd om besprekingen te voeren met het Comité Batave, later medeoprichter van de Vrijmetselaarsloge te Breda en aldaar kinderloos overleden in 1831; 3. Nicolaas Joseph Dieudonné, Katholiek gedoopt te Namen in 1756, sinds 1784 als koopman te Breda gevestigd, wiens broer aide-de-camp was bij de Franse generaal Marassé; 4. Michiel Pierre Langlois, oud 39 jaar, vóór 1788 Waals Predikant te Breda, welk ambt hij tengevolge van zijn huwelijk met een Katholiek meisje had moeten vaarwel zeggen. In zijn handen legden de leden van de eerste municipaliteit van Breda de eed van burgertrouw af. Hij stierf te Breda in 1828; 5. Adam Christoffel Rathke afkomstig uit Coblenz, in 1791 gehuwd in de Waalse Kerk te Breda, die in 1795 Commandant zou worden van de vrijwillige gewapende burgerij van Breda; 6. C. Penning Jr., een der medeondertekenaars van de Acte van Verbintenis, afkomstig uit Schiedam, in 1787 naar Breda gevlucht, van waaruit hij eveneens meermalen naar Antwerpen was gereisd; 7. A. Muller van den Bos, gebannen klerk ter Griffie van het Hof van Holland, die als schrijver van de beide Bredasche Couranten van Dinsdag 5 en Vrijdag 8 Maart 1793 er belang bij had zich overal van een plaatsje op de voorgrond te verzekeren.

't Roemloos einde van de Vrijheidsboom, die 26 Maart 1793 tegelijk met de er naast opgerichte, doch gelukkig buiten gebruik

gebleven galg, in vlammen opging, maakte tevens voorlopig een einde aan de te hoog gespannen verwachtingen der Vaderlandse Patriotten. De verwarring door het Comité Batave en de door Adam Christof te Breda opgerichte Jacobijnenclub in Maart 1793 teweeg gebracht, was voor de Fransen een les geweest, die maakte, dat zij de volgende maal aan eigen specialisten, die als Volksrepresentanten de zegevierende legers vergezelden, de moeilijke taak van het omzetten der regeringen toevertrouwden.

In de te Göttingen bij Johann Christian Dieterich uitgegeven „Revolutions-Almanach von 1794” komt, naast een, op schaal getekende, afbeelding van de op 18 Januari 1793 te Mainz opgerichte Vrijheidsboom, benevens een portret van Dumouriez, de volgende merkwaardige ontboezeming over de vrijheidsboom voor: „In het begin koos men voornamelijk populieren voor deze bomen als zinspeling op hun Franse namen, (peuplier) en (peuple) (volk). Naderhand heeft men het niet zo nauw genomen en ook aan sparren en eiken deze eer bewezen. Zulk een vrijheidsboom, ontdaan van alle takken en twijgen tot aan de kruin, die alleen een dicht boeket van loof vormt, waarop de rode muts van wol of blik prijkt, omfladderd met rood, wit en blauwe wimpels en dikwijls even zo bont aan de stam omwonden, maakt, als hij pas is opgericht, een flink figuur. Alleen spoedig verwelken de bladeren, het dorre loof fladdert bij alle windvlagen, de fraaie kroon wordt tot lelijk bezemrijs, en de eerste de beste storm werpt de boom zonder wortel om, als men hem niet met wiggen en steunen te hulp snelt. Geheel het beeld van de Revolutiezwendel van onze dagen: in het begin bevoert deze ook door bonte opschik, maar nu komen plotseling zijn gezellen ten tonele, ellende, anarchie en verwoesting met hun gehele verschrikkelijke nasleep; de fraaie opschik verdwijnt, een afschuwelijk geraamte komt te voorschijn en de bedrogen bewonderaars hebben het aan de beschermgeest van het land te wijten, dat deszelfs arm hen aangrijpt, zoals de storm de boom”.

's-Gravenhage, 27 Augustus 1948.